

лідерства на протидію США, тоді як ПАР намагається утримати лідерські позиції на африканському континенті та стати головним посередником у вирішенні внутрішньоконтинентальних конфліктів. Подальші дослідження безпекових стратегій країн-членів БРИКС повинні бути спрямовані на вивчення процесів впливу неінституціональних структур глобального управління на сучасну систему міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Андреев Ю. В. БРИКС : через сотрудничество – к безопасности? / Ю. В. Андреев // Пути к миру и безопасности. – 2013. – № 2 (45). – М.: ИМЭМО РАН – С. 127–129
2. БРИКС – формы диалога и сотрудничества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mid.ru/brics.nsf/0/A8FF0CE6CA84795FC325789D003B348A>
3. Никонов В. Слово главного редактора [Електронний ресурс] / В. Никонов // Стратегия России. – 2013. – №4. – Режим доступу : http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch.php?archive=1365062063&subaction=list-archive&
4. Пресс-конференция официального представителя МИД КНР Хун Ляя [Електронний ресурс] – 7 января 2013. – Режим доступу : <http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/t1004038.shtml>
5. BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa). High Representatives on National Security [Електронний ресурс] // Ministry of External Affairs, Government of India. – March, 2013. – Режим доступу : <http://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?21292/BRICS+Brazil+Russia+India+China+and+South+Africa>
6. Невара А. БРИКС предлагает бороться с организаторами пиратства [Електронний ресурс] // РИА-Новости – 2013. – Режим доступу : <http://ria.ru/politics/20130111/917664705.html#ixzz2ztawTDi6>
7. Четвертая встреча высокопоставленных представителей стран БРИКС по вопросам национальной безопасности [Електронний ресурс] // Агентство Синьхуа. – 2013. – Режим доступу : <http://russian.cri.cn/841/2013/12/07/1s493587.htm>
8. Ян Цзечи встретился с советником премьер-министра Индии по национальной безопасности Шив Шанкармом Меномом [Електронний ресурс] // Посольство Китайской Народной Республики в Республике

Казахстан. – 2013. – Режим доступу : <http://kz.china-embassy.org/rus/gyzg/t1106723.htm>

9. Ян Цзечи встретился с секретарем Совета Безопасности РФ Н. Патрушевым [Електронний ресурс] // Посольство Китайской Народной Республики в Республике Казахстан. – 2013. – Режим доступу : <http://kz.china-embassy.org/rus/gyzg/t1106724.htm>

10. Мартынов Б. Бразилия в формате БРИКС [Електронний ресурс] / Б. Мартынов // Свободная мысль. – 2012. – Режим доступу : <http://svom.info/entry/294-braziliya-v-formate-briks/>

11. Onis J. Brazil's Big Moment : A South American Giant Wakes Up [Електронний ресурс] / Juan de Onis // Foreign Affairs. – 2010. – № 6. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/74216/>

12. Eduardo C. Lins da Silva BRICS : De acrônimo esperto a fórum influente [Електронний ресурс] / С. Eduardo // O Brasil, os BRICS ea agenda International / Apresentação do Embaixador José Vicente de Sá Pimentel. – Brasília : FUNAG, 2012. – 344 p. – Режим доступу : <http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/OBrasileosBrics.pdf>

13. Концепция участия Российской Федерации в объединении БРИКС. [Електронний ресурс] // утв. Президентом Российской Федерации В. В. Путиным. – 9 февраля 2013. – Режим доступу : http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/D23D45D62C00F78E44257B35002ACD50

14. Толорая Г. БРИКС : попытка согласования долгосрочной стратегии [Електронний ресурс] / Г. Толорая // Российский совет по международным делам. – 2013. – Март. – Режим доступу : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1506#top

15. India's Foreign Relations-2012. Documents [Електронний ресурс] / Introduced and Edited by Avtar Singh Bhasin. – New Delhi : GEETIKA, 2013. – 2241 p. – Режим доступу : www.mea.gov.in/Images/pdf/India-foreign-relation-2012.pdf

16. В Китае опубликован доклад о национальной безопасности страны [Електронний ресурс] // Международное радио Китая. – 2014. – Режим доступу : <http://russian.cri.cn/841/2014/05/06/1s510374.htm>

17. Правительство Китая опубликовало "Белую книгу" по национальной обороне [Електронний ресурс] // Новости Китая. – 2013. – Апрель – Режим доступу : <http://china24news.com/politics/221-china-issues-white-paper-on-national-defense>

18. Шубин В. Зачем Южной Африке БРИКС и зачем БРИКСУ Южная Африка [Електронний ресурс] / В. Шубин // Индекс безопасности. – 2013. – № 2 (105), т. 19 – С. 57–70 – Режим доступу : <http://www.pircenter.org/media/content/files/11/13730353600.pdf>

Надійшла до редколегії 17.11.14

M. Zaitseva, соискатель

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КОНЦЕПТ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СТРАТЕГИИ СТРАН БРИКС

Проанализирована безопасность как составляющая взаимодействия Бразилии, России, Индии, Китая и ЮАР в рамках объединения БРИКС и определены подходы стран-членов к сотрудничеству в сфере международной безопасности; также установлено, что страны БРИКС рассматривают форум как инструмент укрепления своего международного авторитета и как перспективу углубления многосторонних отношений.

Ключевые слова: БРИКС, Бразилия, Российская Федерация, Индия, Китай, Южно-Африканская Республика, международная безопасность.

M. Zaitseva, Post-Graduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CONCEPT OF INTERNATIONAL SECURITY IN THE STRATEGY OF THE BRICS

In the article are analyzed the security as a component of the interaction of Brazil, Russia, India, China and South Africa in the BRICS and defined approaches of member countries to cooperate in the field of international security; also established that the BRICS countries consider this forum as a tool to strengthen its international prestige and as a prospect of deepening multilateral relations.

Keywords: BRICS, Brazil, Russian Federation, India, China, South Africa, international security.

УДК 328.16(477)

В. Головченко, д-р політ. наук, проф.,
В. Матвієнко, д-р іст. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОДВІЙНА АНЕКСІЯ КРИМУ РОСІЄЮ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто маловідомі й суперечливі міжнародно-політичні чинники та обставини змін державного статусу Кримського півострова з кінця XVIII ст.; окремої уваги надано аналізу українсько-кримських взаємин і правомірності входження півострова до складу Української держави.

Ключові слова: автономія, міжнародний договір, переговори, українсько-російські відносини.

Неспровокована збройна агресія Росії проти України й подальша кремлівська анексія Криму в березні 2014 р., що порушила низку чинних міжнародних договорів (Гельсінський заключний акт Народи з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., Будапештський меморандум про гарантії безпеки Україні 1994 р., Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Украї-

ною і Росією 1997 р. та Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон 2003 р.), актуалізували аналіз міжнародно-політичного виміру кримської проблеми. Тому автори статті здійснили спробу ретроспективного огляду згаданої проблеми в контексті міжнародних відносин у Чорноморському регіоні.

Як відомо, за Карасубазарським договором від 1(12) листопада 1772 р. між Російською імперією й Кримським ханатом останній проголошувався незалежним, у вічному союзі з Росією, що отримувала фортеці Єнікале й Керч. Хоча невдовзі диван Кримського ханату у зв'язку зі зловживаннями російських військ скасував договір, його умови стали основою для Кючук-Кайнарджійського мирного договору, укладеного 10(21) липня 1774 р. між Російською й Османською імперіями. Але вже 8(19) квітня 1783 р., лицемірно пославшись на порушення угоди з боку Стамбула, імператриця Катерина II анексувала Кримський ханат. Причому офіційний привід анексії в трактуванні Катерини II виглядав так: "Перетворення Криму у вільну та незалежну область не принесло спокою Росії і обернулося лише новими для неї турботами зі значними витратами. Досвід часу з 1774 р. показав, що незалежність мало властива татарським народам і, щоб охороняти її, нам потрібно завжди бути збройними і при існуванні миру розморожувати війська важкими рухами, роблячи великі витрати, як під час війни... Беручи до уваги всі ці обставини, ми прийняли рішення дати інший зворот кримським справам і зробити на майбутній час Кримський півострів не гніздом розбійників і заколотників, а територією Російської держави. Через таке розуміння ми з повною впевненістю повідомляємо всім нашу волю на присвоєння Кримського півострова і на приєднання його до Росії" [1, с. 90].

Майже рік управління півостровом здійснювалося військовою владою через створену з цією метою мусульманську раду. А 2(13) лютого 1784 р. було видано наказ про створення Таврійської області, до складу якої увійшли Крим, Тамань і землі на північ від Перекопу аж до Катеринославського намісництва. Першим губернатором Таврійської області став Г. Потьомкін, що, з огляду на намір Катерини II завітати до Криму, мав заселити його новими мешканцями, на що зі скарбниці вже були надані гроші. Потьомкін став активно закликає іноземців, аби вони переїжджали на постійне проживання до Криму. Щоби надати новим колоністам землю, з неї виганяли місцевих власників, це призвело до того, що з півострова почали від'їжджати корінні мешканці краю – кримські татари, особливо після Східної (Кримської) війни 1853-1856 рр. і російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Указом імператора Павла I від 12 грудня 1796 р. Таврійська область була ліквідована, а її територія увійшла до складу Новоросійської губернії, що своєю чергою в 1802 р. була поділена на Миколаївську (з 1803 – Херсонську), Катеринославську й Таврійську губернії.

Кримське національно-територіальне питання виявилось одним із найскладнішим серед тих, що мала вирішити Українська революція 1917-1920 рр. на теренах колишньої Російської імперії задля ствердження незалежної Української держави. Причому справа полягала не лише в безперечному геополітичному й військово-стратегічному значенні "українського Гібралтару", за влучним висловом академіка-історика І. Крип'якевича, для формування повноцінної суверенної державності, а й у тому, що на півострові українська влада зіткнулася з набагато кращою, ніж у Бессарабії чи суміжних повітах Білорусі, організацією національного руху, який спирався на давню державно-історичну традицію.

Щоправда, нація, яка прагнула до самовизначення, не становила абсолютної більшості в регіоні проживання. За даними керівника оперативного відділу генштабу української армії полковника Є. Мишковського, на 1918 р. з 771 тис. мешканців півострова кримських татар налічувалося 294,3 тис. (38,2 %), росіян – 180,8 тис. (23,3 %), українців – 64,4 тис. (8,4 %), німців – 56,8 тис. (7,4 %), решта – греки, болгари, вірмени та ін. [2,

арк.74]. І все ж очевидне переважання на півострові кримськотатарського населення у поєднанні з його швидкою національною самоорганізацією поставило вже перед Центральною Радою болісну дилему: принципово погодитися з можливістю відродження його державності, або ж, виходячи з національних інтересів України, включити Крим до її складу.

Вперше політичні цілі кримськотатарського національного руху були окреслені 26 жовтня 1905 р., коли відомий просвітник і педагог, громадський діяч І. Гаспринський скликав у приміщенні Бахчисарайської міської думи представницьке зібрання, на якому виклав програму провідних партій Російської імперії й закликав земляків приєднатися до будь-якої з них. Тоді присутні одногосно проголосували на підтримку кадетів, аналогічну постанову ухвалив і мітинг кримських татар у Карасубазарі (нині – м. Білогірськ). Через місяць на кримськотатарському мітингові в Сімферополі було висунуто вимогу політичної й релігійної рівноправності татар з іншими народами імперії, їхньої участі в управлінні державою, ухвалення ліберальної конституції [3, с.43-44]. Однак усі спроби кримських осередків загальноросійських партій вести політичну агітацію серед місцевих татар серйозних результатів не мали, членство в них кримських татар обраховувалося одиницями (найбільше серед есерів), а їхня діяльність була малопомітною.

З поваленням царату політичними організаторами й керівниками кримськотатарського визвольного руху стали селяни за походженням – 27-річний прапорщик Джафер Сейдамет і 32-річний фронтовик Челебі Челебієв (справжнє ім'я – Номан Челебіджихан). Обидва захоплювалися народницькими ідеями, взяли активну участь у Молодотурецькій революції 1908 р., навчалися в Стамбульському університеті (Сейдамет до того ж закінчив юридичний факультет Сорбонни у Парижі, де відвідував також курси лідера французьких соціалістів Ж.Жореса), напередодні світової війни повернулися до Росії й були мобілізовані до царської армії.

На I Всекримському мусульманському з'їзді 25 березня 1917 р. Челебієв був обраний головою Мусульманського виконкому (МВК) і муфтієм Таврійського мусульманського духовного правління, а Сейдамет – членом МВК і очолив комісію з вакуфного майна, що проголошувалося народним надбанням. Спершу МВК діяв у погодженні з петроградським Тимчасовим урядом як його орган, підпорядкований міністерству внутрішніх справ, і організовував під національними зелено-блакитними прапорами маніфестації кримських татар на підтримку республіканського ладу в Росії та збір пожертв у "фонд перемоги" над кайзерівською Німеччиною й султанською Туреччиною. Тимчасовий уряд не чинив перешкод боротьбі Сейдамета з мусульманським духовенством за передачу вакуфних земель селянам.

Але вже створення Д.Сейдаметом мусульманського батальйону в Сімферополі для захисту татарського населення від "убивств, грабунків, крадіжок" спричинило перший конфлікт з місцевими органами влади й зливу наклепницьких антиатарських статей у кадетській пресі. Ч.Челебієв навіть був заарештований 23 липня за "підбурювання" і звільнений лише на вимогу екстреного з'їзду МВК та всіх татарських організацій. Саме на ґрунті протистояння з Тимчасовим урядом окреслилося певне зближення позицій МВК і Української Центральної Ради та українських організацій у Криму. Делегат МВК С.Ідрісов у своїй промові на З'їзді народів у Києві 10 вересня 1917 р. подякував "представникам українського народу за те, що вони дали початок могутньому визвольному рухові всіх народів Росії" й наголосив, що "Росія може стати могутньою тільки тоді, як всі її народи

добровільно заключать союз". А його колега А. Озенбашли додав: "Татари обстоюватимуть свободу всіх народів, але не дозволять теж, щоб хто-небудь другий верховодив у Криму" [4].

У контексті українсько-кримськотатарських відносин звертає увагу останнє й досить суперечливе положення, адже "ким-небудь другим" могла стати відроджувана українська державність. Трохи раніше МВК вже стверджував, що татарський народ Криму "не вимагає для себе політичної автономії, але не дозволить установлення в Криму політичної гегемонії якого-небудь народу, що не має ні культурних, ні історичних, ні етнографічних прав (виділено нами. – Авт.) на таку" [5]. Коли врахувати, що до Лютневої революції 1917 р. в Криму протягом майже півтора століття вже існувала російська "політична гегемонія", то адресатом цього застереження, за певних обставин, могли стати й українці.

Вже в липні 1917 р. з ініціативи Ч.Челебієва, Д. Сейдамета, А.Озенбашли, Г.Айваза та Х.Чапчакчи на пантюркістських засадах була заснована "Міллі фірка" (кримськотатарською – національна партія). У першому розділі її програми містилася вимога "створення в Криму дійсно народної республіки і визнання в широкому смислі свободи дій усіх націй, що населяють Крим, як у національному, так і в культурному відношеннях". "Міллі фірка" також проголошувала потребу скликання Всекримського парламенту. На II Всекримському мусульманському з'їзді на початку жовтня ці положення органічно увійшли до політичної програми МВК, який мав забезпечити "об'єднання кримськотатарського народу, організацію місцевих комітетів і підготовку татар до Установчих Зборів" [6, с.38]. Об'єктивно така платформа передбачала набуття Кримом статусу суб'єкта всеросійської демократичної федерації, хоча про це в обох документах прямо й не говорилося.

В такому контексті логічним було засудження Мусульманським виконкомом більшовицького перевороту в Петрограді, позитивне ставлення до проголошення 3-м Універсалом Центральної Ради Української Народної Республіки й створення спільно з українськими організаціями в Сімферополі Кримського революційного штабу, що протистояв як прибічникам Тимчасового уряду, так і місцевим більшовикам. У цілковитому порозумінні кримськотатарські й українські делегати виступили тоді й на Таврійському губернському з'їзді революційних та національних організацій, що сформував "Раду народних представників" як крайовий орган влади. У Сімферопольському, Євпаторійському, Ялтинському, Перекопському і Феодосійському повітах "Рада народних представників" порядкувала самостійно, а у Дніпровському, Мелітопольському і Бердянському мала узгоджувати свою діяльність з органами УНР. Це відповідало відомому положенню 3-го Універсалу про те, що до території УНР належить "Таврія (без Криму)". Оскільки в Універсалі чітко зазначалося, що остаточне визначення кордонів УНР "по згоді зорганізованої волі народів" торкається лише тих суміжних регіонів, "де більшість населення українська", Центральна Рада через Д.Сейдамета і А.Озенбашли письмово повідомила МВК про те, що "Україна не має територіальних претензій на Кримський півострів" [7, арк.3 зв.].

Це, безперечно, активізувало зусилля "Міллі фірки" зі скликання кримськотатарських Установчих зборів – Курултайа. Він почав свою роботу 10 грудня 1917 р. в Бахчисарай під головуванням відомого громадського діяча Д.Аблаєва. Після трьох днів роботи Курултай ухвалив демократичні "Кримськотатарські основні закони", що передбачали, між іншим, негайне скликання Крайових установчих зборів для вирішення питання про

форму правління на півострові. Крім того, Курултай обрав "Кримськотатарський національний уряд" – Директорію з 5-ти членів на чолі з Ч.Челебієвим (одночасно був також директором юстиції), Д.Сейдамет став директором із зовнішніх і військових справ. Директорія діяла в погодженні з "Радою народних представників" як вищим органом влади Криму.

Але в боротьбі з місцевими більшовиками кримські татари зазнали поразки: 14 січня 1918 р. Ч.Челебієв під час переговорів з керівництвом Сімферопольського ревкому був підступно заарештований і розстріляний без суду, Д.Сейдамету вдалося втекти і емігрувати до Туреччини, "Міллі фірка" перейшла на нелегальне становище. Заохочені успіхом, більшовики на 1-му установчому з'їзді рад і ревкомів 7-10 березня проголосили Таврійську губернію Республікою Тавриди в складі РСФРР. Але з огляду на підписання останньою Брестського миру і швидке просування до півострова німецьких військ, уже 19-21 березня 1918 р. ЦВК рад прийняв рішення про створення Таврійської Радянської Соціалістичної Республіки лише на території Криму.

Між тим Центральна Рада по поверненні до Києва 9 березня 1918 р. докорінно змінила свій погляд на державно-правовий статус Кримського півострова, плануючи його включення до складу незалежної України. Як стверджує Д.Дорошенко, 10 квітня військовий міністр УНР полковник О.Жуковський віддав наказ командирі Запорізької дивізії генерал-майору З.Натієву виділити експедиційну групу на чолі з полковником П. Болбочаном й відрядити її на Крим по лінії Харків – Лозова – Олександрівськ – Перекоп – Севастополь. Група мала випередити "союзні" німецькі війська, знищити більшовицькі формування на підступах до Криму й захопити Севастополь разом із Чорноморським флотом та його майном [8, с.266].

Одеське Шуро (Рада) представників мусульманських громадських організацій з визволення Криму негайно висловило українському міністру закордонних справ протест "проти поширення влади УНР на територію Кримської Республіки хоча б в окремих її частинах". Заходи Києва щодо взяття під контроль півострова Шуро кваліфікувало як "агресивний акт держави, до того дружньої мусульманам Росії", "виклик усьому солідарному з Кримом мусульманському населенню в Росії" [7, арк.5]. Цей документ, датований 25-м квітня, був також доведений до відома міністрів закордонних справ Центральних держав і мусульманських урядів Поволжя, Південного Уралу, Кавказу, Туркестану і Казахстану. Частина впливових і знаних керівників кримськотатарського національного руху, по суті, пішла на конфлікт з урядом УНР.

І все ж доля півострова в тих драматичних умовах, без сумніву, вирішувалася не в Києві, Сімферополі чи в Москві, а в Берліні й Стамбулі. Слід визнати, що керівництво УЦР досить чітко усвідомлювало цей факт і намагалось виправити помилку своїх дипломатів на Брестських мирних переговорах, коли ті відмовилися підняти кримське питання, а також нейтралізувати можливі використання зовнішньополітичного фактора антиукраїнськими силами. Власне кажучи, вдалий рейд Кримської групи П.Болбочана (24-25 квітня вона з боями взяла Сімферополь і Бахчисарай, полонила більшовицький "Штаб оборони" та готувалася увійти до Севастополя) й мав на меті поставити німецьке командування перед доконаним фактом поширення влади УНР на півострів. Але командувач німецьким 52-м корпусом, що просувався услід за групою П.Болбочана, генерал від інфантерії фон Кош в ультимативній формі зажадав виведення українських військ з півострова. Після напружених переговорів між Києвом і німецьким вищим команду-

ванням група П.Болбочана змушена була 27 квітня відступити на Мелітополь, а через чотири дні частини 52-го корпусу увійшли в Севастополь. Почалися тривалі консультації фон Коша з представниками російських ліберальних громадських і політичних організацій, німців-колоністів та кримських татар щодо формування нової крайової влади. Особисто німецький командувач бажав би зробити з Криму "другу Ніццу" [7, арк.16 зв.].

Значно більших успіхів у вирішенні кримської проблеми українській дипломатії вдалося добитися в столиці Османської імперії, тимчасовим послом до якої 17 березня 1918 р. було призначено колишнього учасника Брестських переговорів і члена Центральної Ради М.Левитського. Як конфіденційно звітував він міністрові закордонних справ 30 квітня 1918 р., "в турецькій пресі... до сього часу ведеться агітація за утворення окремої незалежної Кримської Республіки із мусульманського населення. Одні часописи приєднують Крим до Туреччини, а другі мріють про протекторат Туреччини над незалежним Кримом". У військових колах навіть "багато балакали про експедицію на Крим", аби "зайняти Крим під виглядом допомоги проти більшовиків, щоб потім, залишившись, провести необхідне самовизначення мусульман" [7, арк.21].

Ситуація надзвичайно ускладнилася, коли до Стамбула прибув з Криму Д.Сейдамет і почав поширювати вже застарілі дані про відмову Києва від півострова. Але турецький уряд, керівники якого на початку Першої світової війни підтримували тісні контакти з представниками Союзу Визволення України, не пішов за громадською думкою й зайняв виважену позицію у кримській справі. Оскільки татари не становили абсолютної більшості населення півострова, османський міністр закордонних справ Ніссімі Бей заявив, що не варто й піднімати питання про створення мусульманської держави.

А 24 квітня 1918 р. М.Левитського "досить по товариські" зустрів великий візир Мехмед Талат-паша. Київський посол заявив йому, що український уряд "дивиться на Крим як на частину Укр. Нар. Респ., в котрій мусульманському населенню повинні бути забезпечені всі його національні права". У відповідь на запитання турецького прем'єра, в якій формі воно відбудеться, М.Левитський уточнив, що внаслідок розсіяного проживання кримських татар серед інших етносів (за винятком Ялтинського повіту) про федеративний зв'язок півострова з УНР не може бути й мови, тому "тут лише може йти балачка про гарантії національної свободи, але в яких юридичних формах се виллється, я зараз сказати не можу, се питання в найближчій часі буде вирішено в порозумінню з національним кримським совітом, який збереться після очищення Криму від більшовиків" [7, арк.22]. Задоволений такою заявою Талат-паша наголосив, що його уряд "не думає і не думає" про приєднання Криму до Туреччини чи встановлення над ним протекторату.

Таким чином, для успішного вирішення кримської проблеми в національно-державних інтересах України її керівництву й дипломатії варто було заручитися підтримкою чи, принаймні, прихильним нейтралітетом з боку Берліна. Більшовицька Росія внаслідок громадянської війни опинилася тоді в "кільці фронтів" і тимчасово вибула з європейської геополітики, тому розв'язувати досить складну й делікатну кримську проблему довелось вже гетьманату П.Скоропадського.

Для початку, на засіданні Ради Міністрів Української Держави 7 травня 1918 р. при обговоренні питання "Про межі України" було звернуто "особливу увагу на необхідність прилучення Криму до України". Члени уряду схвалили намір П.Скоропадського листовно зверну-

тися в кримській справі до німецького посла в Києві барона А.Мумма фон Шварценштайна, а "додаткові з цього приводу дані по ухвалі їх Радою Міністрів" мали бути передані міністром закордонних справ безпосередньо до Берліна. У ноті П.Скоропадського до німецького посла від 10 травня наголошувалося, що "відбудова сильної в економічному відношенні, цілком незалежної Української Держави... і для Німеччини є бажаною". Тому в обопільному інтересі було б приєднання до України Криму з його природними багатствами, курортами і зручними портами. До того ж без півострова "так ненатурально одрізана від моря мусила б Україна обов'язково збільшувати стремління до захоплення цього морського побережжя, а разом з тим повстали б загострені відносини з тією державою, котрій би було передано посідання Кримом".

Для посилення своєї аргументації гетьман навіть удався до свідомої фальсифікації статистики, зазначивши, що "було б з етнографічного боку неоправданим заснування планованої татарської держави, бо татари складають не більше 14 % кримського населення" [8, с.145-146]. Таким чином, запевняв П.Скоропадський фон Мумма, приєднання до України Криму одночасно з передачею їй Чорноморського флоту "прив'язало б симпатії українського народу до Німеччини, Українську Державу зробило б міцним і вірним союзником Німецької Держави назавжди, незважаючи на майбутні інтернаціональні комбінації".

А 16 травня 1918 р. у МЗС Української Держави під головуванням т. в. о. міністра закордонних справ, знаного фахівця з історії права та майбутнього президента ВУАН – М.Василенка відбулася спеціальна нарада з кримської проблеми. Дійсну позицію уряду, що не підлягала оприлюдненню, сформулював державний секретар, професор-правник І.Кістяківський: "Без Криму Україна буде відкинена на схід і північ в обійми Москви... Без Бессарабії і Холмщини організм може існувати, но не без Криму. Самостійність в такому випадку ілюзорична. Щодо народностей, що заселяють Крим, то принцип самовизначення націй мусить мати розумні границі". Досвідчений юрист не вважав приєднання Криму анексією, оскільки українська державність перебувала в стадії становлення, і висловився проти федеративного зв'язку з півостровом, оскільки за тих умов це "буде означати фактичний відказ від Криму" [7, арк.6-6 зв.].

Товариш (заступник) міністра закордонних справ – А.Галіп спростував відоме положення 3-го Універсалу про неналежність Криму до УНР тим, що восени 1917 р. йшлося про створення федеративної Росії, "де і Крим входив би як її складова частина. Тепер відносини зовсім змінилися. Україна самостійна, а Крим тим самим опинився в неяснім положенні", – самокритично зауважив дипломат. Тому А.Галіп запропонував, поперше, "чим скоріше начати переговори зі всіма державами Центрального Союзу, щоб вони без нас чогонебудь не рішили, та ми не опинилися перед доконаним фактом". А стосовно можливих територіальних претензій офіційного Стамбула, дипломат зауважив, що в Україні – "безпосередньої спадкоємиці Росії, до якої належав Крим, єсть найсвіжіші права історичні до північної часті Чорного моря".

Обмін думками підсумував консультант МЗС – фахівець з міжнародного права, професор О. Ейхельман, який запропонував "прямо пропонувати кримцям свого роду умову з вичисленням всіх прав Криму, щоб термін федерація чи автономія, що мають непевний зміст, їх не відстрашив. Для нас ходить тільки о стратегічній користі з посідання Криму" [7, арк.7]. О.Ейхельман і А.Галіп мали скласти проект ноти в кримському питанні

до європейських урядів і зібрати потрібні матеріали для відповідної розмови з німецьким послом.

На підставі результатів обговорення кримського питання в МЗС щойно призначений керуючим його справами Д.Дорошенко 30 травня 1918 р. офіційно звернувся з листом до Мумма фон Шварценштайна, копія документа була надіслана послу Австро-Угорщини в Києві графу Й.Форґачу. Д.Дорошенко повідомляв їх про те, "що Уряд Української Держави вважає конче потрібним, щоб Кримський півострів було включено в склад Української Держави". З'ясувавши далі геополітичні та міжнародно-правові підстави доцільності входження півострова до складу України, керівник МЗС окремо наголосив: "Стоячи на принципі самоозначення, не бажаючи порушувати волі населення, нарешті, розуміючи різні відміни в житті Криму, Український уряд уважає, що приєднання Криму може відбутись на автономних підставах" [9, арк.30 зв.].

Але німецький уряд тоді ще не мав чіткої позиції в питанні про майбутній державно-правовий статус Криму, що залишалося відкритим із часу Брестських мирних переговорів. Окупаційне же командування, здавалося, схилилося до варіанту "утворення татарської держави з німецьким управлінням і економічними інтересами" [10, арк.1]. Д.Дорошенко стверджував, що "не тільки українці, але й татари, караїми, німці-колоністи стояли за злуку з Україною" [8, с.147], цю думку охоче підхопили з політичних міркувань й окремі сучасні вітчизняні науковці. Але документальні джерела 1918 р. не дають підстав для висновку про палке й одностайне бажання населення півострова, в тому числі кримсько-татарського, прилучитися до Української Держави.

Так сімферопольський повітовий староста доповідав у Київ: "Стомленому від міжусобиці обивателю було однаково, чи стане Крим татарським, німецьким, українським чи розіб'ється на 5 самостійних республік, тільки б обиватель був спокійний за своє життя". Гетьманський урядовець наочно переконався в тому, що прибічниками Д.Сейдамета "в татарській масі розпалюється ненависть до України, переслідуючи певні цілі, татар переконали в тому, що Україна – це більшовики і що коли в Крим прийдуть українці, то знову повторяться жахи більшовицького владарювання, будуть грабувати і бити і т. ін." [11, с.1-1 зв.].

Але Д.Сейдамету довго не вдавалося дійти згоди з кримськими кадетами й представниками німецьких колоністів щодо складу уряду та його підзвітності курултаю. Тоді штаб генерала фон Коша попередив їх, "що в разі невдачі з формуванням кабінету Крим буде приєднаний до України", і 6 червня 1918 р. доручив організувати крайовий уряд колишньому командувачу 1-м Мусульманським корпусом російської армії, литовському татарину генерал-лейтенантові М.Сулькевичу. Той негайно видав розпорядження на місця: "Ні в які відносини з Урядом України не вступати, а в разі отримання вимог від Уряду України, такі не виконувати" [7, арк. 33]. Повітові старости, призначені МВС Української Держави, змушені були повернутися до Києва.

Формування кримського крайового уряду завершилося 25 червня 1918 р., але в його складі (7 членів) був лише один кримський татарин – міністр закордонних справ Д.Сейдамет. Щоправда, він мав безперечний вплив на прем'єра (водночас М.Сулькевич обіймав посади міністра внутрішніх і військових та морських справ). Пізніше міністром юстиції став ще один литовський татарин – колишній сенатор Російської імперії Б.Ахматович. У підписаному членами крайового уряду (Сулькевич уже значився під іменем Сулеймана) зверненні "До населення Криму" наголошувалося, що цей

уряд "ставить своїм завданням збереження самостійності півострова до з'ясування міжнародного становища його і відновлення законності та порядку" [12, с.117]. З погляду колишнього таврійського віце-губернатора князя С.Горчакова (товариш міністра внутрішніх справ) і октябриста графа В.Татищева (міністр фінансів, праці, торгівлі й промисловості) кримська "самостійність", безперечно, була вимушеним обставинами кроком, який зрештою мав привести до відновлення "єдиної й невідомої Росії". Справа дійшла до того, що за свідченням Д.Дорошенка, уряд генерала С. Сулькевича "почав переслідувати українофільські газети, потім відмовився приймати офіційальні телеграми й папери українською мовою" [13, с.301].

Між тим уже перші тижні "самостійного існування" Криму продемонстрували його цілковиту економічну залежність від України. Очевидець писав: "Обиватель звик... отримувати вільно будь-яку кількість хліба, тепер за наявності карточок, він стає біля булочних у чергу з вечора. Олії й жирів на ринку майже немає. Ціни на продукти піднімаються кожен день". Ще більше становище в Криму ускладнилося після проголошення Радою Міністрів Української Держави в середині серпня економічної блокади півострова. Тоді було припинено залізничний і морський рух та торгівлю, українська митниця пропускала лише продовольство, призначене для німецьких гарнізонів у Криму. Міністр закордонних справ Д.Дорошенко, як ініціатор запровадження "митної війни", так описував її наслідки: "Кримські садоводи потрібували шельфовок на ящики для фруктів, стружок, опилок для запаковки; все те звичайно привозилося з України. Але тепер довіз був спинений. Треба було також цукру для консервування фруктів, дров для сушки – і всього цього теж не було. З другого боку населення потрібувало хліба, привоженого звичайно з Таврії... Урожай фруктів почав гнити без консервування, вивозити не було як. Становище садівників зробилося катастрофічним" [8, с.148].

Неофіційні спроби порозуміння між кримськими політиками й Києвом за посередництвом журналіста С.Ганейзера (через нього Д.Дорошенко субсидував українські організації й пресу на півострові) не мали успіху, П.Скоропадський відмовився прийняти В. Татищева як члена кримського уряду, коли той проїздив через українську столицю в Берлін. Зрештою, начальник штабу німецьких окупаційних військ в Україні генерал-лейтенант В.Гренер звернувся до голови Ради Міністрів Ф.Лизогуба з телеграммою, в якій зазначалося, що "стосунки між Україною і Кримом за останні тижні до того натягнуті, як в політичному, так і в господарському відношенні, що якщо в найближчий час не відбудеться змін, можлива загроза подальшого зростання труднощів, що мають місце, і які шкодять інтересам України і Криму" [14, арк.60]. Український прем'єр погодився "вести переговори з представниками Криму, якщо ті звернуться до Українського уряду безпосередньо".

Гетьман П.Скоропадський тоді перебував із державним візитом у Німеччині (4-17 вересня), де йому нарешті вдалося позитивно вирішити питання передачі Українській Державі тієї частини колишнього Чорноморського флоту, що залишалася в Севастополі. Гетьман зустрічався з графом В.Татищевим, який під враженням невтішних звісток із батьківщини вже вважав, що приєднання Криму до України "вповні можливе", але має відбутись лише після припинення "митної війни". "На яких умовах Україна повинна була з'єднатися з Кримом, у графа Татищева виходило неясно, – згадував невдовзі П.Скоропадський, – в усякому разі моя влада визнавалась. З огляду на таку невизначеність було вирішено,

що він зараз же протелеграфує до Криму, пропонуючи вислати депутатів до Києва для з'ясування всіх умов... Від нас він прохав негайно надіслати телеграму до Києва з вимогою припинення цієї перерви зносин, котра продовжувалась досить довго і, очевидно, завдавала великих збитків Криму. Таку телеграму я негайно надіслав у Київ Лизоугубу" [15, с.280].

Кримська делегація складалася з міністра юстиції Богдана (тепер, подібно Сулькевичу, він змінив ім'я на татарське – "Ахмет") Ахматовича (голова), міністра освіти М.Чарикова (колишній російський посол у Стамбулі), міністра шляхів сполучення Л.Фрімана, міністра постачання В.Домброво і керуючого міністерством фінансів Д.Нікіфорова. Вони мали право "підписувати від імені Кримського Крайового Уряду всі угоди, договори та інші акти", вироблені на переговорах [11, арк.10]. Українську Державу представляли Ф.Лизоугуб, Д. Дорошенко, І.Кістяківський (тоді – міністр внутрішніх справ), А.Ржепецький (міністр фінансів) і О.Рогоза (військовий міністр), уповноважені "на підписання актів і договорів з усіх питань політичного, фінансового, економічного та адміністративного характеру". Але, незважаючи на досить високий рівень представництва обох сторін, перший досвід переговорного спілкування в Києві наприкінці вересня виявився безплідним. Вину за невдачу Д.Дорошенко поклав на кримську делегацію, що "виявила дуже неустойчивий тон і всіма способами обходила просто поставлене їй питання про злуку з Україною, говорила про права народів на самовизначення, про волю кримського населення і т. и.". Українські міністри заявили про невизнання кримських делегатів компетентними виявляти волю і бажання всього населення півострова, зажадавши прибуття представників головних національних груп.

Через тиждень до Києва приїхали лідери німецьких колоністів Т.Рапп і А.Нефф та кримських татар Ю. Везіров і А.Озенбашли. На спільному засіданні делегації 9 жовтня 1918 р. було оприлюднено українську Декларацію з викладом принципів кримської краєвої конституції. Вона починалася з того, що "Крим з'єднується з Україною на правах автономного краю", в компетенції Києва залишалися зовнішня політика, оборона, цивільне й кримінальне законодавство, призначення вищих посадових осіб автономії й затвердження місцевих законів, фінансова й митна система, експлуатація залізниць, пошт і телеграфу. Водночас півострів зберігав свій крайовий уряд і народні збори з правом вироблення місцевого законодавства, власний бюджет, контроль над торгівлею, промисловістю, сільським господарством, податками, судовими справами, освітою, охороною здоров'я, міжнаціональними відносинами [16, арк.9].

Попри визначений характер документа, наступного дня А.Ахматович назвав його "проектом уярмлення" і взагалі заявив, що кримська делегація не в праві підписувати угоду, обов'язкову для всіх наступних урядів півострова. Тоді, роздратований непоступливістю кримських міністрів Ф.Лизоугуб наголосив, що їхні повноваження недостатні, й після перерви в засіданні повідомив: "Зараз із великим жалем ми вважаємо, що ніяких подальших офіційних переговорів вести не можемо" [7, арк. 50-50 зв.]. Опинившись у глухому куті, кримська делегація змушена була 12 жовтня 1918 р. погодитись на продиктовані Києвом попередні умови приєднання півострова, чії регіональні інтереси достатнім чином враховувалися в них. При закордонному, військовому і фінансовому міністерствах Української Держави мали бути створені особливі відділи з кримських справ, а при гетьманові – особлива посада статс-секретаря з правом голосу на засіданнях Ради Міністрів з усіх питань,

які стосуються інтересів півострова. Статс-секретар мав призначатися гетьманом з числа трьох кандидатур, запропонованих кримським урядом.

Але остаточне вирішення кримської проблеми на користь Української Держави зірвалося якраз у той час, коли залишалось узгодити окремі несуттєві формальності. В багатьох сучасних вітчизняних дослідженнях можна зустріти твердження, що саме антигетьманське повстання під проводом Директорії поклато край намірам приєднання Криму до України. В дійсності ж доля півострова на тому історичному зламі була визначена місцевими проросійськими ліберальними угрупованнями, що чекали свого часу. Відразу ж після українсько-кримських переговорів у Києві, 18 жовтня 1918 р., нарада земських гласних повітів Криму висунула вимогу зміни уряду С.Сулькевича новим, що спирався б "на широкі верстви населення". Але, посилаючись на відсутність на згаданій нараді кримськотатарських представників, С.Сулькевич відмовився передати владу. Тоді скликаний 7-10 листопада з'їзд губернських гласних, представників міст, повітових і волосних земств в ультимативній формі зажадав від крайового уряду складання повноважень новому кадетському кабінетові на чолі з колишнім членом Державної Ради Російської імперії – головою таврійського губернського земського зібрання С. Кримом.

Поразка Німеччини в Першій світовій війні й поява антантівської ескадри у Чорному морі прискорили рішення С.Сулькевича про відставку й передачу влади 14-15 листопада 1918 р. С.Криму. Новий крайовий уряд очікувано задекларував "прагнення до відродження єдиної Росії" й звернувся за допомогою до Добровольчої армії А.Денікіна, чії підрозділи невдовзі висадилися на півострові. Кримський уряд цілком втратив зовнішньополітичні повноваження, в подальшому в ході громадянської війни на більшій частині півострова тимчасово, в квітні – червні 1919 р., існувала Кримська Соціалістична Радянська Республіка в складі РСФФР. Повноваження її уряду, очолюваного молодшим братом В.Леніна – Д.Ульяновим, лише суто формально нагадували крайову автономію: в опрацьованій Леніним постанові ЦК РКП(б) про статус кримського Тимчасового робітничо-селянського уряду наголошувалося, що він діє на правах губвиконкому, підпорядковуючись ВЦВК рад РСФФР та її відповідним наркоматам. Після переможного ж завершення громадянської війни Кремль, зі стратегічних міркувань, вирішив остаточно залишити за собою Крим: 18 жовтня 1921 р. була створена Кримська Автономна Соціалістична Радянська Республіка, перетворена на Кримську область 30 червня 1945 р. – після депортації з півострова кримських татар, греків, болгар і німців [17, с.70]. Для Кремля відпала будь-яка необхідність гратися в кримську державність.

Таким чином, боротьба навколо вирішення кримської проблеми відбила драматичну еволюцію українського керівництва у визначенні принципових засад політики щодо суміжних держав. Від революційного романтизму Центральної Ради осені-зими 1917 р. в дусі буквального дотримання права націй на самовизначення київські політики поступово, але невпинно просунулися до усвідомлення пріоритетності державних і безпекових інтересів України в здійсненні міжнародного курсу. Гетьман П.Скоропадський, як високопрофесійний військовий, чи не найкраще усвідомлював життєву потребу приєднання Кримського півострова до Української Держави. У спогадах, написаних по гарячих слідах розглядуваних подій, він зазначав: "Кримський півострів, слабо, порівняно, населений українцями, не входив до складу України. Варто поглянути на карту, щоб відразу зрозуміти, наскільки така держава не має даних для того, щоб бути жит-

тездатною. Причому, треба зазначити, що коли б у силу яких-небудь умов такі кордони могли б кінець кінцем установитися, без сумніву, Крим зробився б найлютішим ворогом України, а весь цей багатющий український край... був би приречений на повільний занепад, оскільки його порти Одеса і Маріуполь знаходились би під безпосередніми ударами з боку Криму" [15, с.234-235].

Неупереджений аналіз першоджерел свідчить, що кримська політика гетьманату була перспективною і єдино доцільною за тогочасних обставин, вона була логічним продовженням курсу, започаткованого Центральною Радою в останні тижні її існування. Недовершеність кримської політики П.Скоропадського зумовлена, таким чином, не помилковістю в розрахунках чи ваганнями у здійсненні, а незворотніми негативними зрушеннями для України в регіональній системі міжнародних відносин із закінченням Першої світової війни.

На завершення ретроспективної розвідки автори не можуть оминати ще однієї фальсифікації, активно експлуатованої Росією для виправдання повторної анексії півострова в березні 2014 р. – про "незаконний подарунок" М.Хрущовим Криму Україні в 1954 р. Варто згадати лише Постанову Верховної Ради Російської Федерації № 2809-1 від 21 травня 1992 р., яка визнавала Постанову Президії Верховної Ради РРФСР від 5 лютого 1954 р. "Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР" такою, "що не має юридичної сили з моменту ухвалення" з огляду на те, ніби вона була прийнята "з порушенням Конституції (Основного Закону) РРФСР і законодавчої процедури" [18].

Не викликає жодних сумнівів той факт, що сталінські депортації (загалом протягом травня – червня 1944 р. з Криму було виселено 231 тис. татар, болгар, греків, вірмен, представників інших національностей) спричинили економічний хаос на півострові, а компенсувати втрати доводилося з українського бюджету. Саме з України Крим одержував енергоносії й водні ресурси, але за роки війни півострів зазнав значних руйнувань, виробнича потужність його промислових підприємств скоротилась на 90 %, загинула велика кількість садів і виноградників, знищено багато шкіл і лікарень тощо, на півострові діяло лише 342 дрібних та середніх підприємства. Внаслідок соціальних катаклізмів воєнного часу, смертності та депортацій кількість жителів на півострові скоротилася до 780 тис. осіб, відповідаючи рівню 1926-1927 рр. [19, с.89]. Для відбудови економіки Кримська область не мала в своєму розпорядженні ні людських, ні матеріальних ресурсів. Щоб полегшити ситуацію, до Криму спішно направляли переселенців з України (Сумщина й Чернігівщина) та Російської Федерації (Нечорнозем'я), їм були передані житлові й господарські будівлі та особисте майно виселених з Криму народів. Але незвичні умови життя й праці, посуха 1946 р. та неврожай 1947 р., відсутність достатньої підтримки з боку держави призвели до того, що переселенці, зрештою, почали масово залишати Крим. На їхнє місце присилали нових, проте це не могло змінити демографічну ситуацію на краще.

Внаслідок об'єктивних обставин Російська Федерація не могла приділяти достатньої уваги відбудові промисловості й сільського господарства Кримської області, натомість її економіка почала дедалі більше, як і в 1918 р., залежати від України. Статистичні дані свідчать, що в 1950 р. промисловість Криму досягла лише 81 % довоєнного рівня, не вдалося повністю відбудувати навіть заводи й фабрики легкої індустрії, не вийшло загалом на довоєнний рівень і сільське господарство. Тому населення й місцеві органи влади дедалі частіше порушували питання про необхідність приєднання Криму до України. Після докладного вивчення ситуації в

Криму Рада Міністрів Російської Федерації зробила висновок про доцільність передачі Кримської області до складу України. З цією пропозицією вона звернулася до Президії Верховної Ради РРФСР, а та, в свою чергу, увійшла в зносини з Президією Верховної Ради УРСР і одержала принципову згоду. Після цього питання про передачу Кримської області Україні було розглянуто на спільному засіданні Президії Верховної Ради РРФСР за участю представників Кримської обласної та Севастопольської міської рад депутатів трудящих. У прийнятій постанові зазначалось: "Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю і Українською РСР, а також беручи до уваги згоду Президії Верховної Ради Української республіки, Президія Верховної Ради РРФСР вважає за доцільне передати Кримську область до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки" [20].

Нарешті, 19 лютого 1954 р. відбулося урочисте засідання Президії Верховної Ради СРСР за участю керівників законодавчих і виконавчих органів Росії та України, першого заступника голови виконкому Кримської облради П.Ляліна, а також голів виконкомів Сімферопольської та Севастопольської міськрад Н.Каткова та С.Сосницького. Першим виступив голова Президії Верховної Ради РРФСР М. Тарасов і, зауваживши, що Крим є немовби природним продовженням південних степів України, зробив такий висновок: "З географічних та економічних міркувань передача Кримської області до складу братньої Української республіки доцільна й відповідає загальним інтересам Радянської держави".

Після обговорення за участю голови Президії Верховної Ради УРСР Д.Коротченка, а також членів Президії Верховної Ради СРСР О. Куусінена, Ш.Рашидова, М. Шверника та інших Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки між Кримом і Україною, позицію урядів РРФСР та УРСР, ухвалила Указ "Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР" [21]. А 26 квітня 1954 р. було ухвалено Закон СРСР "Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР", наступного ж місяця, на закінчення святкувань, відбулися ювілейна сесія Верховної Ради УРСР і парад військ та демонстрації в Києві й інших містах республіки.

Таким чином, передача Криму Українській РСР була логічним завершенням процесу інтеграції кримської економіки в українську й відбулася не лише за обопільної згоди радянських Росії й України, а й з ініціативи уряду самої Російської Федерації. І в жодному документі не йшлося про "подарунок з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією". Навпаки, цей акт був цілком співзвучним "перейславській ідеології" возз'єднання, впровадження якої в життя поглиблювало російсько-українську "єдність". Найважливішими чинниками такої єдності були: економічна політика, спрямована на утворення т. зв. єдиного народногосподарського комплексу на теренах СРСР, військово-політичний і адміністративно-силовий тиск, мовно-культурна політика, спрямована на утвердження спільної мови, спільної культури, єдиної церкви.

"Якими мотивами керувалася Москва, передаючи Кримську область Українській РСР? – запитував у статті "Новий Переяслав" І.Лисяк-Рудницький. – Приналежність Криму до Російської республіки, що від неї він відділений усією шириною України, творила аномалію в адміністративній структурі СРСР. Ця неприродна розв'язка не могла не дратувати підсоветських українців, скріплюючи в них почуття, що вони перебувають в "російському оточенні". Тому, як можна здогадуватися, комуністична верхівка в Кремлі, прямуючи тепер до відпруження в росій-

сько-українських стосунках, зважилася на жест, що усунув би одну з причин українського невдоволення... Москва по суті... нічого не втратила, бо чейже ціла Україна й так перебуває під її владою" [22, с.290].

До сьогодні не припиняються спроби піддати сумніву правові аспекти ухваленого 19 лютого 1954 р. рішення про передачу Кримської області Україні, причому найактивніше використовується твердження про те, що рішення усіх президій Верховних Рад – СРСР, РРФСР і УРСР є сумнівними з точки зору того, наскільки вони взагалі були повноважні розглядати ці питання. Зокрема, в брошурі О.Федорова [23] вказувалося на те, що Конституція РРФСР 1937 р. містила вичерпний перелік повноважень Президії Верховної Ради, але в ньому не згадувалося право вирішувати питання територіальної цілісності та зміни кордонів республіки. До того ж Президія Верховної ради РРФСР була наділена правом здійснювати всенародне опитування (референдум), але не використала його під час розв'язання питання про передачу Криму Україні. Спираючись на цю аргументацію, Федоров робив такий висновок: "Наведені в документах, ухвалених органами державної влади СРСР, РРФСР та УРСР, партійними органами підстави для передачі Кримської області виглядають вельми розпливчасто, а саме рішення про передачу – недалекоглядним і безвідповідальним".

Насправді ж патетична фраза про недалекоглядність і безвідповідальність вищих органів радянської влади позбавлена правових підстав, оскільки проведення референдуму дійсно було конституційним правом Верховної Ради РРФСР, але не її обов'язком. Жодного референдуму з будь-якої тематики й на будь-якому рівні в Радянському Союзі не організували аж до початку 1991 р. Перший в історії СРСР референдум відбувся лише 20 січня 1991 р. на території Кримської області з питання про поновлення Кримської АРСР як суб'єкта Союзу РСР та учасника Союзного договору. За його підсумками Верховна Рада УРСР 12 лютого того ж року ухвалила постанову про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Натомість Верховна Рада СРСР та її Президія мали конституційні повноваження затверджувати зміни кордонів між союзними республіками й навіть утворювати нові союзні республіки (наприклад, Казахську в 1936 р.) або ліквідувати існуючі (Карело-Фінську в 1956 р.).

Інша група політичних спекуляцій стосується правового статусу Севастополя, який нібито "забули" в 1954 р. передати Україні з додержанням усіх правових процедур, а тому він залишився в підпорядкуванні Російської Федерації. Ця аргументація заснована на непорозумінні, яке популістські російські діячі цілком усвідомлено не бажать визнавати таким. Справа в тому, що до прийняття Конституції СРСР 1977 р. і конституцій союзних республік 1978 р. міста республіканського підпорядкування не розглядалися як самостійний суб'єкт державного устрою і вважалися інтегральною частиною областей, на території яких вони знаходилися. Відповідно, в 1954 р. не виникло потреби здійснювати передачу України Севастополя окремо від Кримської області.

Справжня ж сутність "нового Переяслава" як наріжного каменя формування "Русского мира" була публічно розкрита російськими політиками вже в драматичні дні розпаду СРСР. Стурбовані ухваленням Верховною Радою України Акту проголошення незалежності України, президенти СРСР і Російської Федерації відрядили до Києва дві делегації, очолені відповідно головою Ленінградської ради А.Собчаком і віце-президентом Росії О.Руцьким. Вже після більш, ніж 9-годинної зустрічі з українським керівництвом 29 серпня 1991 р., О.Руцькій

дав прес-конференцію, в якій заявив, що "розкол росіян, українців і білорусів є найбільшою поразкою Російської держави з часів Богдана Хмельницького". А СРСР, якому судилося формально проіснувати ще майже чотири місяці, він однозначно кваліфікував як "Росію, названу Радянським Союзом".

Думки вголос відомого російського політика були й залишаються аксіомою не тільки для абсолютної більшості пересічних росіян, а й для значної частини інтелігенції, тих, кого зараховують до "cream of the cream" російської інтелектуальної еліти. 25 грудня 1998 р., при розгляді нижньою палатою Державної думи Росії проекту "великого договору" з Україною голова комітету Думи у справах СНД і зв'язках із співвітчизниками Г. Тихонов, зазначив: "Росія іде до інтеграції. Велика Росія, або Радянський Союз, – як завгодно, кому як подобається називати". Через півтора десятка років силова анексія Російською Федерацією українського Криму, в економіку якого з бюджету УРСР лише протягом 1954–1990-х рр. було вкладено 30,765 млрд. рублів [24, с. 409], підбурювання й координація Кремлем сепаратистських виступів у депресивних східних і південно-східних областях України, шантаж щодо цінової політики й постачання енергоносіїв стали наочним прикладом такої "інтеграції" й "стратегічного партнерства". Єдиною оптимальною, ефективною й результативною відповіддю на загрозу територіальній цілісності, безпеці й, зрештою, незалежності та суверенітету України має бути лише курс на євро- і євроатлантичну інтеграцію держави.

Список використаних джерел

1. Тунманн І. Крымское ханство / Иоганн Тунманн. – Симферополь : Таврия, 1991. – 92 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м.Київ (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3766 (Міністерство закордонних справ Української Держави). Оп. 1. – Спр. 145. – Арк. 1–101.
3. Королев В. И. Бунт на коленах (Политические партии в Таврической губернии. 1905–1907 гг.) / Виктор Иванович Королев. – Симферополь, 1993. – 71 с.
4. Народна воля (Київ). – 1917. – 12 верес.
5. Голос татар (Симферополь). – 1917. – 22 июля.
6. Бочаров А. К. Милли Фирка / А. К. Бочаров. – Симферополь: Крымгосиздат, 1930. – 115 с.
7. ЦДАВО України. – Ф.3766. – Оп. 1. – Спр. 132. – Арк. 1–56.
8. Дорошенко Д. І. Історія України, 1917–1923. У 2 т. Т. 1. Доба Центральної Ради / Дмитро Іванович Дорошенко ; упоряд. К. Ю.Г. алушко. – К., 2002. – 320 с.
9. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 186. – Арк. 1–106.
10. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В.Вернадського. – Ф. XI. – Спр. 3318. – Арк. 1–4.
11. ЦДАВО України. – Ф. 1064 (Рада Міністрів Української Держави). – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 1–75.
12. Крымское краевое правительство в 1918/19 г. // Красный архив. – 1927. – Т. 3 (22). – С. 92–152.
13. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920) : В 4 ч. Ч. 1. Галицька руїна. Доба Центральної Ради. Доба Гетьманщини. Доба Директорії / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен : Українське видавництво, 1969. – 543 с.
14. ЦДАВО України. – Ф. 2592 (Секретарство національних справ, Генеральне секретарство справ міжнародних Української Центральної Ради, Народне міністерство справ закордонних Української Народної Республіки). – оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 1–74.
15. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський. – К. ; Філадельфія, 1995. – 495 с.
16. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 1–40.
17. Історія міст і сіл Української РСР. Кримська область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – 792 с.
18. Постановление Верховного Совета Российской Федерации "О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению решений, принятых в 1954 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/o1954.htm>.
19. Боечко В. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В. Боечко, О. Ганжа, Б. Захарчук. – К. : Основи, 1994. – 168 с.
20. Документи о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР // 300-летие воссоединения Украины с Россией : сб. док. – М., 1954. – С. 41–62.
21. Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР" // Рад. Україна. – 1954. – 27 лют.

22. Лисяк-Рудницький І. Новий Переяслав. Україна в еволюції радянської системи / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : у 2 т. / І. Лисяк-Рудницький ; пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – К. : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 285–317.

23. Фёдоров А. В. Правовой статус Крыма: Правовой статус Севастополя / А. В. Фёдоров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. – 56 с.

24. Народне господарство Української РСР у 1990 році. Статист. щорічник / М-во статистики УРСР. – К. : Техніка, 1991. – 496 с.

Надійшла до редколегії 17.11.14

В. Головченко, д-р полит. наук, проф.

В. Матвиенко, д-р ист. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ДВОЙНАЯ АННЕКСИЯ КРЫМА РОССИЕЙ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Рассматриваются малоизвестные и спорные международно-политические факторы и обстоятельства изменений государственного статуса Крымского полуострова с конца XVIII в.; отдельное внимание уделено анализу украинско-крымских взаимоотношений и правомочности вхождения полуострова в состав Украинской державы.

Ключевые слова: автономия, международный договор, переговоры, украинско-российские сношения.

V. Holovchenko, Doctor of Sciences (Political Science), Professor,

V. Matvienko, Doctor of History, Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DOUBLE ANNEXATION OF CRIMEA BY RUSSIA: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

The article deals with the little-known and controversial international political factors and circumstances of changes the state status of the Crimean peninsula since the late eighteenth century; special attention given to analysis of Ukrainian-Crimean relations and legality of entering of the peninsula to the Ukrainian State.

Keywords: autonomy, international treaty, negotiations, Ukrainian-Russian relations.

УДК 327:316:334.52

Ж. Панченко, канд. політ. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОНЦЕПТ РЕПУТАЦІЇ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ

Поняття "репутація" набуває абсолютно нового значення у сучасному світі. Корпоративна репутація перетворюється на джерело вартості для компанії, державна репутація посилює позиції держави на міжнародній арені. Стаття присвячена становленню та розвитку концепції корпоративної репутації, що в подальшому розвинулася в державну репутацію та репутацію міст.

Ключові слова: репутація, репутаційний менеджмент, репутаційна економіка, корпоративна репутація, державна репутація, бренд, імідж, стейкхолдери.

Репутація – один з найпопулярніших сучасних нефінансових індикаторів діяльності приватних, суспільних та державних організацій, а також цілих країн і окремих міст. Актуальність репутації обумовлюється тим фактом, що світ вступив до нового циклу – "економіки нематеріальних цінностей та корпоративної репутації" [1]. Вартість нематеріальних активів компаній за даними S&P 500¹ збільшилася втричі за останні 30 років, 67% загальної вартості компаній, що увійшли до списку, є нематеріальними. Фінансові результати та доходність усе більше залежать від обміну та управління ідеями, інформацією, знаннями та послугами. Нематеріальні активи включають в себе – патенти, стратегічні союзи та об'єднання, бази даних клієнтів, інформацію про співробітників тощо. Однак, для багатьох компаній найбільш цінним нематеріальним активом є бренд, який може займати 70% від загальної ринкової капіталізації. Підвищалося значення бренду і для держав, оскільки від сильного бренду залежить позиція держави на міжнародній арені, зокрема в міжнародних економічних відносинах та в інформаційному просторі. Бренд країни впливає на її національну ідентичність, інвестиційну привабливість, туризм, культурну дипломатію, розвиток локальних компаній, що залежать від іміджу країни походження.

Термін "репутаційна економіка" було введено на 15 Міжнародній конференції з корпоративної репутації, бренду, ідентичності та конкурентоздатності, проведеної Інститутом Репутації в 2011 році в Новому Орлеані, США. Термін відображає новий контекст, у якому

роль компаній, держав та традиційний баланс сил змінилися, сьогодні сила належить "стейкхолдерам" – основним зацікавленим сторонам – суспільній думці, клієнтам, співробітникам компаній та регулятивних органів влади, акціонерам, постачальникам тощо. Нова роль організацій та держав полягає у задоволенні потреб та інтересів власних стейкхолдерів. Сьогодні успіх може визначитися здатністю ініціювати та закріпити відносини з наведеними вище групами раніше потенційних конкурентів. Ефективність нового підходу залежить від рівня довіри суспільства до компаній, інституцій і держав. У той же час сучасне економічне середовище характеризується втратою довіри як до бізнесу, так і до урядів. Відновлення довіри – це необхідна умова для подолання економічної кризи та формування позитивної репутації.

Дослідженням репутації, переважно в її корпоративному розумінні, займалися наступні західні вчені: Ч. Фомран, К. ван Ріл, Г. Даулінг, Р. Дж. Олсон, Е. Каррерас, А. Алоза, А. Каррерас, Р. Чан та інші. Репутацію держави вивчає американський Інститут репутації, дослідницька та консалтингова організація, заснована Ч. Фомбраном та К. ван Рілом. На пострадянському просторі концепція репутаційного менеджменту та репутаційної економіки є доволі новою та мало розробленою. Серед вітчизняних вчених до феномену репутації зверталися Т. Федорів та В. Королько. Вітчизняна наука потребує подальших досліджень концепції репутації, її формування, керування та вимірювання як в корпоративній сфері, так і в державній з огляду на формування репутації України в міжнародних відносинах.

Мета статті – дослідити особливості становлення та розвитку концепції репутації та її значення для сучасної системи міжнародних відносин. Основну увагу приділе-

¹ S&P 500 — фондовий індекс, у кошик якого включено 500 акціонерних компаній США, що мають найбільшу капіталізацію. Список належить компанії Standard & Poor's і нею ж складається. Уперше був розрахований 4 березня 1957 року.